

Editorial

Между доверието и закона: етика и етични предизвикателства в работата на криминалния психолог

Between Trust and the Law: Ethics and Ethical Challenges in the Work of the Criminal Psychologist

Emelina Zaimova-Tsaneva^{*a}

[a] Department of Psychology, South-West University "Neofit Rilski", Blagoevgrad, Bulgaria.

Резюме

Настоящата работа разглежда ключовите етични принципи в професионалната дейност на криминалния психолог. Анализирани са петте основни принципа, формулирани в Етичния кодекс на Американската психологическа асоциация: благотворност и ненанасяне на вреда, лоялност и отговорност, честност, справедливост и уважение към личността. Разгледани са конкретни етични предизвикателства като конфиденциалност, информирано съгласие, двойна лоялност и поддържане на професионална компетентност. Включени са също така референции към българската нормативна и етична рамка. Целта е да се очертаят границите на етично отговорното поведение в условията на повишена правна, институционална и морална сложност. Представеният анализ подчертава необходимостта от висока степен на етична осъзнатост, саморефлексия и постоянна квалификация за гарантиране на справедливост, човешко достойнство и професионална легитимност в практиката на криминалните психолози.

Ключови думи: криминална психология; етика; професионална компетентност; конфиденциалност; емпатия.

Abstract

This paper shows the key ethical principles in the professional practice of criminal psychologists. The analysis is structured around the five core principles outlined in the Ethical Principles of Psychologists and Code of Conduct of the American Psychological

Association: beneficence and nonmaleficence, fidelity and responsibility, integrity, justice, and respect for people's rights and dignity. Specific ethical challenges such as confidentiality, informed consent, dual loyalty, and maintaining professional competence are addressed.. References to the Bulgarian ethical and legal framework are also included. The aim is to delineate the boundaries of ethically responsible conduct in conditions of heightened legal, institutional, and moral complexity. The analysis emphasizes the significance of a high level of ethical awareness, self-reflection, and ongoing professional development in maintaining justice, human dignity, and professional legitimacy in the practice of criminal psychology.

Keywords: criminal psychology; ethics; professional competence; confidentiality; empathy.

Table of Contents

Благотворност и ненанасяне на вреда

Доверителност и отговорност

Честност

Справедливост

References

Psychological Thought, 2025, Vol. 18(2), 405-424, <https://doi.org/10.37708/psyct.v18i2.1202>

Received: 2025-10-21. Accepted: 2025-10-26. Published (VoR): 2025-11-03.

Handling Editor: Natasha Angelova, South-West University "Neofit Rilski", Blagoevgrad, Bulgaria. *Corresponding author at: South-West University "Neofit Rilski", Blagoevgrad, Bulgaria. E-mail: emelina_z@swu.bg

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Криминалният психолог се занимава с анализа, оценката и обяснението на психологическите фактори, стоящи зад престъпното поведение – включително влиянието на личностови характеристики, когнитивни процеси, социална среда и емоционални реакции (Canter, 2017; Gross, 1915; Madzharov, 1997). Той изследва както съзнателните, така и несъзнателните мотиви на извършителя и начина, по който те взаимодействат със ситуации на риск и възможности за извършване на престъпление (Allan, 2018; Allan, 2020; Boynton et al., 2013; Brown, 2018).

Особено внимание се отделя на психичното състояние на лицата (напр. наличие на стрес, травма или психични разстройства), както и на ролята на психопатологични фактори като психози, личностови разстройства, зависимости и психопатия (Durrant, 2018; Gross, 1915; Stoychev, 2005). Знанията, добити чрез такива изследвания, намират приложение в криминалните разследвания, съдебната практика, оценката на достоверността на свидетелски показания, както и в работата със задържани и

осъдени лица, с цел рехабилитация и ресоциализация, а също и в дейности по превенция на престъпността (Durrant, 2018).

В този контекст криминалният психолог не е просто страничен наблюдател. Чрез своята експертиза и професионална преценка той се превръща в активен участник в съдебни процеси, в оценката на заподозрени, обвиняеми, пострадали лица и свидетели (Allan, 2018). Поради това спазването на етичните норми е не просто препоръчително, а абсолютно задължително. Принципите на етиката в криминалната психология не са абстрактни теоретични категории, а конкретни професионални стандарти, чиято функция е да предпазят както специалиста, така и хората, с които той работи. Както подчертават Bull и колеги (2009), ролята на криминалния психолог често далеч надхвърля популярните представи от масовата култура и изисква висока степен на етична осъзнатост на всеки етап от дейността: от първоначалното интервю до изготвянето на експертна оценка и участие в съдебен процес.

Етиката традиционно се разглежда като клон на философията, който се занимава с въпросите на морала, ценностите и преценката за добро и зло (Koocher & Keith-Spiegel, 2008). В психологията тя се проявява чрез система от установени етични принципи, стандарти и професионални норми, чието спазване е от съществено значение за качеството и достоверността на психологическата работа (Mavrodiev, 2019). Сред най-широко използваните етични рамки са Етичният кодекс на Американската психологическа асоциация (APA, 2017), Мета-кодексът на Европейската федерация на психологическите асоциации (EFPA, 2005), Кодексът на Канадската психологическа асоциация (2017) и в български контекст Етичният кодекс на Дружеството на психолозите в Република България (SPRB, 2011). За разлика от общата психологическа практика, в работата на криминалния психолог етичните предизвикателства имат особено значение, тъй като работата е пряко свързана с престъпления, съдебни решения, наказателни санкции и човешки съдби. Поради това всяко отклонение от етичните норми може да има не само морални, но и тежки правни последици.

В същото време има ситуации, при които се изисква основни етични принципи, заложи в общата психологическа практика, да бъдат в известна степен пренебрегнати. В допълнение към общия Етичен кодекс на Американската психологическа асоциация (APA, 2017), за практикуващите в съдебната и криминална сфера се прилагат и Специални насоки за Юридическа психология (Specialty Guidelines for Forensic Psychology) (APA, 2011), които конкретизират професионалните и етични

станданти при работа с правни институции, обвиняеми, жертви и свидетели. Тези насоки се отнасят до професионалната практика на всеки психолог, работещ в рамките на която и да е поддисциплина на психологията (като криминална или клинична), когато прилага научните, техническите или специализираните знания по психология към закона, за да подпомогне решаването на правни, договорни и/или административни въпроси (APA, 2011). Блекборн (Blackburn, 1993) посочва, че специфичният характер на работата с криминално проявени лица налага известни ограничения и специфики по отношение на предоставянето на определени услуги и спазването на етични принципи. Именно в работата на криминалните психолози много силно излиза на преден план изразът „Не всичко морално е законно и не всичко законно е морално“. Затова криминалният психолог трябва да бъде носител на висока професионална отговорност, да прилага принципите на етиката не като формалности, а като неразделна част от своята професионална идентичност и експертна роля.

Етичният кодекс на Американската психологическа асоциация (American Psychological Association, 2017), в най-актуалната си редакция от 2017 г., е международно признат документ, който задава основополагащите етични принципи в психологическата професия. Макар да е създаден в контекста на американската практика, неговите пет основни принципа са приети и прилагани в редица страни, включително в България, като универсални стандарти за етично поведение сред психолозите. Тези принципи се явяват особено значими в сферата на криминалната психология, където действията на специалиста имат пряко въздействие върху човешки съдби, съдебни решения и обществена безопасност, но създават и известни дилеми.

Благотворност и ненанасяне на вреда

Според Ethical Principles of Psychologists and Code of Conduct (APA, 2017), психологът следва да се стреми към максимизиране на ползата и минимизиране на вредата в своята професионална дейност. В контекста на криминалната психология този принцип придобива особена тежест, тъй като всяко експертно заключение може да има пряко отражение върху съдбата на конкретни лица и върху хода на съдебния процес. Поради това от специалиста се изисква внимателна оценка на риска, избягване на прибързани заключения и задълбочено обмисляне на възможните правни и социални последици от неговите действия.

Същевременно тук се проявява един от основните етични парадокси в практиката на криминалните психолози: Извършителят на престъпление не иска да бъде хванат и не иска да бъде подведен под отговорност, но действията на психолога, макар и

професионални и законосъобразни, от негова субективна гледна точка може да се разглежда като нанасяне на вреда. Това може да се случи, когато експертното становище подпомогне обвинението, доведе до осъдителна присъда, разобличи лъжа или идентифицира висок риск от рецидив. В подобни случаи „изобличаването“ е правно легитимно, но остава етично проблематично, особено когато субектът е уязвим (например лице с психично разстройство или непълнолетен извършител).

Тази амбивалентност е най-ясно изразена при психологичното профилиране, оценката на риск от рецидив и съдебнопсихологичните експертизи, където благото на обществото неизбежно влиза в противоречие с индивидуалното благополучие на извършителя. Етичната осъзнатост на криминалния психолог се измерва именно в способността му да балансира между тези противоречиви отговорности, без да компрометира нито научната обективност, нито човешкото достойнство.

Доверителност и отговорност

Според този принцип психолозите следва да установяват доверителни отношения с лицата, с които работят и да поддържат професионалните стандарти за поведение, ясно да определят своите професионални роли и задължения, да поемат лична отговорност за поведението си и да се стремят да управляват конфликти на интереси, които биха могли да доведат до експлоатация или вреда (APA, 2017). Изграждането на доверие и поемането на професионална отговорност са фундаментални за легитимността на криминалния психолог, чиято дейност се развива в пространство между човешките съдби и съдебните решения.

Множество автори подчертават значението на доверителния контакт като етична предпоставка за валидно изследване и ефективно интервю. Установяването на доверие (rapport) представлява своеобразен „психологически договор“, чрез който интервюиращият показва уважение и човечност, без да губи обективност (Bull, 2014. Milne & Bull, 2025). Milne и Bull (2025) определят втория етап по т.нар. „PEACE“ метод за интервю и разпит (Engage and Explain) като съществен за изграждането на безопасна комуникационна среда, в която изследваното лице може да се изрази без страх или натиск. Gudjonsson (2003) допълва, че именно наличието на доверие и липсата на принуда предпазват от фалшиви признания и изкривени данни, докато враждебната или манипулативна атмосфера може да доведе до сериозни етични нарушения. Durrant (2018) също свързва доверието с надеждността на психологичната информация. Без него оценката се превръща в административен акт, а не в автентичен анализ. Този етап на ангажиране и обяснение е известен още като

„установяване на разбирателство“ и е описан в литературата като един от най-значимите фактори за успеха на интервюто, включително при разпити на заподозрени (Baldwin, 1993; Ede & Shepherd, 2000; Milne & Bull, 2025). Изграждането на подобно разбирателство не е манипулативен инструмент, а етично средство за създаване на психологическа безопасност, което повишава вероятността от достоверни и пълни показания. Baker-Eck et al. (2020) допълват, че ключов компонент за изграждане и поддържане на доверителен контакт (*rappport*) в полицейски интервюта е емпатията.

В съдебната практика отговорността придобива особено значение, като включва безкомпромисна прецизност при изготвяне на експертни становища, ясно дефинирани граници на компетентност и способност за отчетност пред съдебните органи и обществото. Тази отговорност надхвърля научната акуратност, защото носи етичната тежест на експертното заключение, което от своя страна може да повлияе на присъди, мерки за неотклонение или рехабилитационни програми.

Етичната дилема тук се свежда до въпроса: „Към кого съм отговорен?“ – към институцията, която възлага експертизата; към съда, който разчита на обективност; или към лицето, чиито психични особености се изследват? Възможният отговор е, че истинската лоялност е към благото на обществото, но това благо може да бъде постигнато единствено чрез почтена и независима експертна позиция, в която уважението към човека не противоречи на дълга към закона.

Честност

Според този принцип психолозите следва да се стремят към насърчаване на обективността, точността, честността и истинността в науката, преподаването и практиката на психологията (APA, 2017). Той предполага откритост, прозрачност и устойчивост срещу външен натиск – институционален, политически или личностен. Криминалният психолог е длъжен да се въздържа от подвеждащи твърдения, да представя резултатите обективно и без изопачаване, както и да отказва ролята на „оръдие“ в служба на трети лица или институционални интереси (APA, 2011). Както отбелязва Howitt (2018), именно тук често се наблюдава етична амбивалентност, особено когато психологическите заключения могат да бъдат интерпретирани или използвани за подкрепа на определена правна стратегия.

В ролята на вещо лице, криминалният психолог няма право да бъде „на страната“ на никого. Той следва да се придържа към ролята на независим експерт, чиято цел е да осигури обективна, научно аргументирана оценка, независимо от това дали тя е в

интерес на обвинението или защитата. С оглед на горното, психологът следва винаги да балансира етичния императив за защита на личността с изискванията на правната рамка. Необходимо е той да бъде добре запознат не само с етичните кодекси, но и с нормативни документи, както и със законовите процедури (APA, 2011).

В работата на криминалния психолог съществува и рискът от външен натиск, заплахи, опити за подкуп или манипулация (Canter, 2017). Професионалната почтеност изисква етична устойчивост под натиск – отказ от влияние от страна на извършителя, неговата защита или институции, които очакват „удобни“ заключения (APA, 2011). Подобни опити представляват форма на корупция, която застрашава не само професионалната етика, но и легитимността на съдебния процес. Всяко нарушение на обективността в експертизата може да има „каскаден ефект“, изкривявайки не само конкретното дело, но и общественото доверие към психологията като наука (Gudjonsson, 2003).

В Етичния кодекс на Американската полиграфска асоциация (American Polygraph Association, 2021) изрично се посочва, че лице, което е член на асоциацията не може да иска или приема такси, бакшиши или подаръци, предназначени да повлияят неговото мнение, решение или доклад. Макар този кодекс да е насочен конкретно към полиграфски специалисти, той илюстрира изискването за непреклонна независимост на преценката и отказ от всякакво влияние, което може да изкриви професионална обективност. Той е валиден и за криминалните психолози, тъй като не малка част от тях използват полиграф в практиката си. Затова се изисква висока лична етична зрялост, регулярна супервизия и институционална защита на експертите, които упражняват професията си в условия на силен външен натиск. Истинската почтеност в криминалната психология не е пасивна, а активна позиция на морална независимост, която гарантира както правната, така и човешката справедливост.

Справедливост

Принципът на справедливостта изисква всеки човек да има равен достъп до психологична експертиза, подкрепа и защита, независимо от неговия социален статус, етническа принадлежност, пол или криминално минало. Психолозите са длъжни да направят разумна преценка и да предприемат мерки, за да гарантират, че техните лични убеждения, границите на компетентността им и ограниченията на експертизата не водят до несправедливи практики или дискриминация (APA, 2017).

В практиката това означава, че криминалният психолог трябва активно да наблюдава собствените си когнитивни и емоционални предразсъдъци спрямо етнос, пол,

социален статус, сексуална ориентация или предходна криминална история. В този контекст Howitt (2018) отбелязва, че дори подсъзнателна нагласа към „типичния извършител“ може да повлияе на преценката и да компрометира обективността на заключението.

Работата на криминалния психолог се базира на разбиране на поведението в контекста на индивидуалните личностни, когнитивни и социални характеристики на конкретния извършител или жертва (Canter, 2017; Durrant, 2018). Това предполага отказ от генерализирани представи или стереотипи относно „типичен престъпник“, „жертва“ или „рискова група“. Както подчертава Blackburn (1993), оценката трябва да се основава на емпирични данни и клинични наблюдения, а не на лични убеждения или социални очаквания.

Принципът на справедливост изисква от криминалния психолог неутрално и безпристрастно отношение както към обвиняеми, така и към жертви и свидетели. Необходима е постоянна бдителност към собствените когнитивни схеми и културни референции, които могат неусетно да насочат тълкуването. В криминалния контекст това включва и избягване на стигматизация на извършители като „непоправими“ или на жертви като „пасивни“, тъй като подобни нагласи не само изкривяват анализа, но и подкопават общественото доверие в професията. Истинската справедливост в работата на криминалния психолог се измерва не с неутралност към фактите, а с чувствителност към човешкото разнообразие и ангажираност към истината, дори когато тя не съвпада с обществените очаквания.

Уважение към правата и достойнството на личността

Този принцип подчертава необходимостта от зачитане на автономията, конфиденциалността, културните и личностови различия, както и от уважение към уникалността на всяка личност. Психолозите следва да са наясно, че може да са необходими специални предпазни мерки за защита на правата и благополучието на лица или общности, чиято уязвимост нарушава автономното вземане на решения (APA, 2017).

В практиката на криминалния психолог този принцип е от особено значение при работа с уязвими групи – деца, жертви на насилие, лица с психични разстройства или хора, намиращи се под институционален контрол. От специалиста се изискват допълнителни етични механизми: деликатност при интервюиране, предпазване от вторична

травматизация и създаване на усещане за психологическа безопасност дори в рамките на разследване.

Информираното съгласие в този контекст е проблематично за криминалните психолози. То предполага лицето да бъде предварително и ясно уведомено за целите, методите, потенциалните рискове и ползи от психологичната оценка, както и за правото си да откаже участие (APA, 2017). В рамките на криминалната психология обаче този принцип придобива особена сложност, тъй като често става дума за лица, намиращи се под принуда, в зависимост или в специфична правна позиция – задържани, обвиняеми, лишени от свобода или поставени под психиатрично наблюдение. Както посочват Bartol и Bartol (2019), дори когато формално е дадено съгласие, психологът е длъжен да оцени реалната способност на лицето да разбере съдържанието и последствията от това съгласие. Тук възниква и дълбокият етичен въпрос: доколко съгласието е истински доброволно, когато се дава в контекст на правна зависимост и институционален натиск от разследващи органи, адвокати или съдебни власти? В подобни ситуации отговорността на психолога е да гарантира, че професионалната процедура не се превръща в инструмент за натиск.

Накрая, уважението към правата и достойнството означава и запазване на човешкото отношение, независимо от деянието. Криминалният психолог трябва да проявява етична сдържаност и уважение, дори когато работи с тежки престъпници. Дехуманизирането на извършителя може да бъде не по-малко опасно от неговото престъпление, защото превръща професионалиста в огледален образ на това, което осъжда (Vasiljevic & Viki, 2013). Унижението, обидата или моралното осъждане нямат място в експертната практика. Истинската етичност тук се измерва не по това кой е извършителят, а по това как професионалистът го третира с човешко достойнство, без предразсъдъци, но и без наивност.

Посочените основни етични принципи, формулирани от Американската психологична асоциация (APA, 2017), не изчерпват темата за професионалната етика. Етичният кодекс включва и редица етични стандарти като компетентност, взаимоотношения, конфиденциалност и други, които конкретизират тяхното практическо приложение. Тези стандарти отразяват прехода от универсалните етични постановки към техните конкретни проявления в ежедневната работа на криминалния психолог, където се изисква постоянен баланс между правната рамка, професионалните стандарти и уважението към човешкото достойнство.

Етичният кодекс на Дружеството на психолозите в Република България също предлага система от основни етични принципи, сред които се открояват уважението, конфиденциалността, информираното и доброволно съгласие, компетентността, отговорността и почтеността.

Конфиденциалност

Конфиденциалността е един от основните етични стълбове в психологичната практика. Според *Ethical Principles of Psychologists and Code of Conduct* (APA, 2017), психологът е длъжен да пази в тайна личната информация, получена в хода на своята работа, освен ако не съществува ясно обосновано основание за нейното разкриване. Информацията и записите следва да се съхраняват по подходящ начин, който гарантира поверителността, включително чрез предприемане на разумни предпазни мерки за анонимността на данните и ограничаване на достъпа само до лица, които имат законно право на това. Етичният кодекс на Дружеството на психолозите в Република България (SPRB, 2011) допълва тези положения, подчертавайки задължението за защита на информацията и прилагането на професионална дискретност във всички случаи на работа с клиенти, участници или институции.

В криминалната психология обаче границите на конфиденциалността често се оказват разтегливи, тъй като практиката се осъществява в контекста на разследвания, съдебни производства и ситуации, свързани с потенциална заплаха за обществен интерес (Blackburn, 1993). Когато криминалният психолог е ангажиран като вещо лице или съдебен експерт, той може да бъде задължен да представи пред съда информация, която при други условия би останала поверителна. В такива случаи възниква класически етичен конфликт между задължението за запазване на доверието и законното изискване за отчетност.

Съгласно Етичния кодекс на Дружеството на психолозите в Република България (SPRB, 2011), психологът има право да разкрие информация, когато това се изисква по закон или когато е налице реална опасност за живота или здравето на клиента или на трети лица.

Особено предизвикателни са случаите, при които се извършва психологична оценка на лице, обвинено в тежко престъпление. В подобен контекст пълната конфиденциалност не може да бъде гарантирана, но специалистът е длъжен предварително и ясно да информира субекта за това ограничение, включително за възможността предоставената информация да бъде използвана като доказателство в съдебен

процес (APA, 2011; Bartol & Bartol, 2019; Durrant, 2018). Blackburn (1993), също отбелязва, че конфиденциалността при работа с извършители не е абсолютна и следва да бъде нарушена при наличие на риск за живота, здравето или безопасността на трети лица.

Не по-малко значим е и въпросът за защитата на личните данни при изготвяне на писмени експертизи. Доклади, съдържащи чувствителна информация за психичното състояние на дадено лице, следва да бъдат съставяни и разпространявани в съответствие с принципите за минимизиране на риска от повторна виктимизация или социална стигматизация (Blackburn, 1993; Godwin, 2000). Това е особено важно в случаите, при които лицето не е осъдено или все още се намира в процес на разследване.

Конфиденциалността в криминалната психология следователно представлява динамично етично поле, в което се срещат принципите на професионалната тайна и изискванията на правосъдието. Тя илюстрира едно от най-острите напрежения между психологичната етика и юридическата реалност.

Професионалната компетентност

Професионалната компетентност представлява не само съвкупност от знания и умения, но и етичен ангажимент за тяхното адекватно прилагане в рамките на конкретния контекст. Според Mavrodiev (2019), компетентен е този психолог, който непрестанно надгражда знанията си и развива професионалната си компетентност. Съгласно Етичния кодекс на АПА (APA, 2017), психологът следва да работи само в границите на своята квалификация и опит, като търси допълнителна експертиза или насочва клиента към друг специалист, когато случаят изисква това.

Етичните граници включват и осъзнаването на професионалната роля. Криминалният психолог не е адвокат, прокурор или съдия, нито морален съдник. Той трябва да се въздържа от даване на категорични оценки извън психологичната рамка. Както отбелязва Godwin (2000), етичното превишаване на компетентността често не произтича от липса на знания, а от амбиция, институционален натиск или недостатъчно ясно дефинирани граници на професионалната роля. Изискването за поддържане на компетентност е от особено значение в криминалната психология, където залогът е висок, а последствията от погрешна или неадекватна намеса могат да бъдат сериозни и необратими. Специалните насоки за Юридическа психология предполага криминалните психолози да познават както психологичната теория и

методология, така и правната рамка, процедурните правила и ограниченията на експертната роля. Специалните насоки предвиждат и необходимостта при нужда експерта да се консултира с колеги (APA, 2011) В този смисъл етичната отговорност на криминалния психолог изисква съчетаване на научна обективност с процесуална информираност и осъзнатост.

Динамиката на съдебната среда предполага непрекъснато професионално развитие. Новите форми на криминално поведение – като киберпрестъпност и радикализация, както и въвеждането на нови методики за оценка (например протоколи за оценка на риска от насилие), адаптирани и стандартизирани личностни въпросници изискват постоянна актуализация на знанията и участие в обучения, супервизии и интервизии (Mavrodiiev, 2019; Mancheva, 2020).

Българската нормативна рамка също поставя акцент върху компетентността. Така например в Наредба №29 от 2006 г. за професионалната компетентност на лицата, завършили висше образование по специалността „Психология“ са определени стандартите за професионална квалификация на психолозите, включително когато те изпълняват функции на вещи лица или експерти в съдебни процедури.

Съгласно чл.7, ал.1 от Наредба № Н-1 от 14 февруари 2023 г. за вписването, квалификацията и възнагражденията на вещите лица, за вещо лице, в това число и криминален психолог може да бъде утвърдено дееспособно лице, което отговаря на определени изисквания относно образование и професионален стаж. Изискванията варират в зависимост от образователно-квалификационната степен, а именно пет години стаж за лица с магистърска степен, седем години за притежателите на бакалавърска степен. С тези специфики би следвало да се гарантира необходимата компетентност и практически опит.

Професионалният стаж, академичната квалификация и специализираната подготовка не само удостоверяват експертни умения, но и осигуряват време за изграждане на етична стабилност, саморефлексия и осъзнаване на отговорността, която психологът следва да притежава. В този смисъл компетентността не е просто техническа, а морална категория, свързана с умението да се действа в рамките на своята експертиза, да се разпознават границите ѝ и да се търси развитие отвъд тях. Както подчертава Mavrodiiev (2019), истинската професионална компетентност включва готовността за непрекъснато учене, самонаблюдение и осъзнато упражняване на отговорност - качества, които за криминалния психолог са неразделна част от етичната легитимност на професията. Динамичният съвременен свят и постоянно изменящите

се криминални явления, изискват от криминалните психолози да развиват своите професионални компетенции посредством обучения, семинари, тренинги и други (APA, 2011).

Емпатия

В психологичната практика емпатията традиционно се разглежда като основен компонент на ефективното професионално взаимодействие. В контекста на криминалната психология тя има специфична роля, особено при работа с жертви на престъпления, където способността за разбиране и съпреживяване подпомага процеса на възстановяване и изграждане на доверие.

При работа с извършители, особено при насилствени и сексуални престъпления, ролята на емпатията е по-сложна и изисква внимателен етичен баланс. Психологът не е длъжен и не следва да „чувства заедно“ с извършителя, а да разбира неговия вътрешен свят, без да го оправдава или одобрява. Прекомерната идентификация с дееца е етично неприемлива, но пълната липса на емпатия също е проблематична, тъй като може да доведе до деформации в професионалната преценка и дехуманизация на субекта.

В този смисъл емпатията не се приравнява със съчувствие, а се разбира като когнитивна способност за разбиране на психичните процеси, които обуславят поведението. Според Baker-Eck, Bull & Walsh (2021), в интервюта с извършители на тежки престъпления умелото използване на когнитивна емпатия води до по-голямо сътрудничество и откритост, докато емоционалната емпатия може да компрометира професионалната дистанция. Когнитивната емпатия позволява на криминалния психолог да разбере логиката на престъпното поведение и начина, по който извършителят възприема, оправдава и структурира своите действия. Това разбиране е необходимо за оценка на рискови фактори, модели на мислене и потенциал за рехабилитация. Например, при работа с извършители на сексуални престъпления (включително педофилия), задачата на психолога не е да проявява съчувствие, а да анализира когнитивните и емоционални изкривявания, които поддържат девиантното поведение.

В контекста на преговорите при заложнически кризи, Ganchevski (2011) разглежда значението на междуличностната чувствителност като ключов фактор за успешни преговори и като специфично умение, което преговарящият криминален психолог следва да притежава.

Същевременно, продължителното излагане на морални дилеми и контакти с тежки престъпления крие риск от етично прегаряне – процес, при който психологът постепенно започва да рационализира компромисите и да губи чувствителност към етичните граници. Както отбелязва [Bozhinova \(2001\)](#), поддържането на ясна професионална роля и дистанция е основен защитен механизъм както за специалиста, така и за лицата, с които той работи.

Разгледаните принципи и техните конкретни проявления в професионалната практика на криминалния психолог показват, че етиката не представлява фиксиран набор от правила, а динамична система от морални и професионални баланси, която се пренастройва спрямо контекста, ролята и човешкия фактор. В този смисъл всеки етичен принцип придобива своеобразна специфика, когато бъде приложен в областта на криминалната психология.

Следващата таблица представя съпоставка между основните етични принципи, формулирани в Етичния кодекс на [APA \(2017\)](#), съответните им паралели в Етичния кодекс на Дружеството на психолозите в Република България ([SPRB, 2011](#)) и специфичните етични предизвикателства, които възникват при прилагането им в практиката на криминалния психолог.

Както се вижда от таблица 1, някои етични принципи и стандарти придобиват специфично съдържание в контекста на криминалната психология, което на определени места се различава от общоприетите формулировки, залегнали в разгледаните етични кодекси и нормативни документи. Тази съпоставка може да бъде ценен ориентир както за практикуващите, така и за новозапочващите криминални психолози, които ежедневно се сблъскват с необходимостта да съчетават професионалните стандарти с правните и моралните изисквания на системата.

Представената информация може да подпомогне по-доброто разбиране на етичните граници на професията, да улесни процеса на вземане на решения в сложни случаи и да насърчи етичната саморефлексия като неотменна част от професионалната компетентност.

Таблица 1.

Етични принципи в работата на криминалния психолог – сравнителен анализ.

Етичен принцип	APA (2017) Дефиниция	Етичен кодекс на ДПРБ (SPRB, 2011)	Специфика в криминалната психология
Благотворност и ненаанасяне на вреда	Психологът трябва да насърчава благополучие и да избягва вреда – физическа, психична, емоционална.	Задължение да се предотвратява причиняване на вреда чрез психологична намеса или становище.	Експертното заключение може реално да навреди на изследвания субект – например чрез подпомагане на обвинението, разобличаване на лъжа или профилиране. „Вредата“ е правно допустима.
Лоялност и отговорност	Установяване на доверителни отношения; професионална отговорност към клиента, колеги и обществото.	Психологът носи отговорност за практиката си, вкл. пред институции и етични органи.	Двойна лоялност: към клиента и към правната система (напр. съд, прокуратура).
Честност и почтеност	Изискване за почтеност, точност, прозрачност в методите и комуникацията.	Забрана за умишлено подвеждане, манипулация, фалшифициране на резултати.	В съдебни контексти съществува риск от външен натиск за „удобно“ експертно мнение. Психологът трябва да съхрани своята независимост и да защитава истинността на данните.
Справедливост	Всеки има право на достъп до психол. услуги; психологът избягва пристрастия.	Психологът не дискриминира, не отказва услуги без основателна причина.	Необходима е постоянна бдителност към собствените предразсъдъци и културни схеми. В криминалния контекст това включва и недопускане на стигматизация на извършители или жертви.
Уважение към правата и достойнството на личността	Изисква се зачитане на автономията, личната неприкосновеност, културните различия и информираното съгласие.	Гарантиране на конфиденциалност и защита на лични данни; зачитане на автономията на личността.	При съдебни експертизи автономията често е ограничена – лицата може да не могат да откажат участие. Психологът трябва да минимизира риска от вторична виктимизация и да защитава човешкото достойнство.
Конфиденциалност	Конфиденциалността е основен етичен дълг; психологът не разкрива информация без информирано съгласие, освен при опасност за себе си/други или законови изисквания.	Подобно правило е формулирано в чл. 4 и 5 от Етичния кодекс: психологът е длъжен да пази професионална тайна, освен ако закон не го задължава да разкрие информация.	Конфиденциалността често е ограничена по закон – при съдебни експертизи, разследвания или принудителна съдебно-психиатрична оценка. Психологът не работи с клиент, а с лице, което често не може да даде пълно информирано съгласие и е длъжен да докладва резултати на институции. Това поражда етичен конфликт между професионалната лоялност и правния ангажимент.
Емпатия и професионална дистанция	Не е изрично формулирана като отделен принцип, но е заложена в духа на beneficence и respect for	В чл. 3 и 6 от Етичния кодекс се подчертава уважението към личността, съпричастността и	Емпатията е необходима, но рискована. Психологът трябва да разбира извършителя, без да оправдава действията му. При тежки

Професионална компетентност и развитие	dignity – способността на психолога да проявява разбиране и човешко отношение, без да губи обективност.	хуманността като професионални добродетели.	престъпления (напр. сексуални) емпатията е инструмент за анализ, не за съчувствие. Балансът между разбиране и дистанция е белег на професионална зрялост. Включва не само теоретични знания, но и практически умения, познаване на законодателството, правилата за експертизи и специфичните особености на престъпното поведение. Недостатъчната квалификация може да доведе до грешни експертни заключения, които имат реални правни последици. Необходима е непрекъсната професионална рефлексия, супервизия и обучение поради динамиката на криминалните феномени.
	Психологът трябва да работи в рамките на своята компетентност, основана на образование, обучение, супервизия и опит. Изисква се постоянна актуализация на знанията и уменията.	Психологът е длъжен да поддържа и усъвършенства своята квалификация чрез обучение, практика и спазване на професионалните стандарти. Нарушение е извършването на дейност извън компетентността.	

Заклучение

Работата на криминалния психолог се осъществява на пресечната точка между човешката психика, правната система и обществената сигурност. Именно тази комплексност превръща етиката в неговата професионална дейност не просто в нормативен ориентир, а в жизненоважна гаранция за справедливост, хуманност и научна достоверност.

Петте основни принципа на Ethical Principles of Psychologists and Code of Conduct (APA, 2017) – благотворност, отговорност, честност, справедливост и уважение към личността намират своите конкретни и критични приложения в ежедневната работа на криминалния психолог. От конфиденциалността и информираното съгласие, през предизвикателствата на двойната лоялност, до взаимодействието с уязвими групи и поддържането на професионална компетентност – всяка от тези сфери изисква високо ниво на етична осъзнатост, прецизност и лична отговорност.

В български контекст, наред с международните етични стандарти, криминалният психолог следва да познава и прилага националните регулации и Етичния кодекс на Дружеството на психолозите в България, като се ориентира едновременно в правната и хуманитарната рамка на своята професия.

Етиката не е допълнение към професионалната дейност на криминалния психолог – тя е нейното ядро. Само чрез постоянна рефлексия върху моралните и професионални граници може да бъде съхранена хуманността на професията и нейната обществена

мисия – да защитава човешките права, справедливостта и психичното здраве дори в най-сложните и чувствителни социални обстоятелства.

Funding/Financial Support

The author has no support to report.

Other Support/Acknowledgement

The author has no other support to report.

Competing Interests

The author is the Guest editor of the current issue of *Psychological Thought*.

References

- Allan, A. (2018). Moral challenges for psychologists working in psychology and law. *Psychiatry, Psychology and Law*, 25(3), 485-499. <https://doi.org/10.1080/13218719.2018.1473173>
- Allan, A. (2020). Structuring the debate about research ethics in the psychology and law field: An international perspective. *Psychiatry, Psychology and Law*, 27(3), 397-411. <https://doi.org/10.1080/13218719.2020.1742243>
- American Polygraph Association (2021). Code of Ethics https://www.polygraph.org/docs/Code_of_Ethics_effective_September_4_2021_final.pdf
- American Psychological Association. (2011, January 1). *Specialty guidelines for forensic psychology*. <https://www.apa.org/practice/guidelines/forensic-psychology>
- American Psychological Association. (2017). Ethical principles of psychologists and code of conduct (2002, amended effective June 1, 2010, and January 1, 2017). <https://www.apa.org/ethics/code>
- Baker-Eck, B., Bull, R., & Walsh, D. (2020). Investigative empathy: A strength scale of empathy based on European police perspectives. *Psychiatry, Psychology and Law*, 27(3), 412-427. <https://doi.org/10.1080/13218719.2020.1751333>
- Baker-Eck, B., Bull, R., & Walsh, D. (2021). Investigative empathy: Five types of cognitive empathy in a field study of investigative interviews with suspects of sexual offences. *Investigative Interviewing: Research and Practice*. 11, 28-38
- Baldwin, J. (1993). Police interview techniques: Establishing truth or proof?. *The British Journal of Criminology*, 33(3), 325-352. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.bjc.a048329>
- Bartol, C. R., & Bartol, A. M. (2019). *Introduction to forensic psychology: Research and application* (5th ed.). SAGE Publications. ISBN 9781506387246
- Blackburn, R. (1993). *The psychology of criminal conduct: Theory, research and practice*. John Wiley & Sons.
- Boynton, M. H., Portnoy, D. B., & Johnson, B. T. (2013). Exploring the ethics and psychological impact of deception in psychological research. *IRB: Ethics & Human Research*, 35(2), 7-13.
- Bozhinova, D. (2001). *Vavedenie v konsultativnata psihologiya*. [Introduction to Counseling Psychology]. Publishing house Feneya.
- Brown, P. (2018). Ethical challenges to research in the criminal justice system. *Crim. Behav. & Mental Health*, 28, 5. <https://doi.org/10.1002/cbm.2061>
- Bull, R. (Ed.). (2014). *Investigative interviewing*. Springer Science & Business Media.
- Bull, R., Cooke, C., & Hatcher, R. (2009). *Criminal psychology: A beginner's guide*. Simon and Schuster.

- Canadian Psychological Association. (2017). *Canadian code of ethics for psychologists* (3rd ed.). Ottawa, ON: Author. Retrieved July 28, 2025, from https://cpa.ca/docs/File/Ethics/CPA_Code_2017_4thEd.pdf
- Canter, D. (2017). *Criminal psychology*. Routledge.
- Canter, D. (2017). *Criminal psychology: Topics in applied psychology*. Routledge.
- Durrant, R. (2018). *An introduction to criminal psychology*. Routledge.
- Ede, R., & Shepherd, E. (2000). *Active Defence: A Lawyer's Guide to Police and Defence Investigation and Prosecution and Defence Disclosure in Criminal Cases*. Law Society publications.
- European Federation of Psychologists' Associations . (2005). Meta-Code of Ethics. Retrieved July 28, 2025, from www.efpa.eu/ethics/ethical-codes.
- Ganchevski, B. (2011). *Psihodiagnostika na kriminalnoto povedenie*. [Psychodiagnostics of Criminal Behavior]. Publishing house Albatross
- Godwin, M. (Ed.). (2000). *Criminal psychology and forensic technology: A collaborative approach to effective profiling*. CRC Press.
- Gross, H. (1915). *Criminal psychology: A manual for judges, practitioners, and students*. Little, Brown, and Company.
- Gudjonsson, G. H. (2003). *The psychology of interrogations and confessions: A handbook*. John Wiley & Sons.
- Howitt, D. (2018). *Introduction to forensic and criminal psychology* (6th ed.). Pearson Education.
- Koocher, G. P., & Keith-Spiegel, P. (2008). *Ethics in psychology and the mental health professions: Standards and cases*. Oxford University Press.
- Madzharov, S. (1997). *Yuridicheska psihologia*. [Forensic Psychology]. Publishing house VSU.
- Mancheva, R. (2020). *Psihichno-profesionalna prigodnost za rabota: Uchebno posobie s prakticheska nasochenost*. [Mental and Professional Suitability for Work: A Practical Textbook]. Publishing house Neofit Rilski.
- Mavrodiev, S. (2019). *Osnovi na psihologiyata*. [Fundamentals of Psychology]. Publishing house Neofit Rilski.
- Milne, R., & Bull, R. (2025). *Investigative interviewing: Psychology and practice*. John Wiley & Sons.
- Ministry of Health of the Republic of Bulgaria. (2006). Ordinance No. 29 of 04.10.2006 on the professional competence of persons who have graduated from higher education in the specialty "Psychology".
- Society of Psychologists in the Republic of Bulgaria. (2011). *Code of Ethics of Psychologists in Bulgaria*. Available at: <http://www.psychology-bg.org>
- State Gazette, issue 84/17.10.2006 Ministry of Justice of the Republic of Bulgaria. (2014). Ordinance No. H-1 of 16.05.2014 on the registration, qualification and remuneration of experts. State Gazette, issue 43/23.05.2014

- Stoychev, N. (2005). *Psihologichno profilirane na izvarshitelite na ubiistvo*. [Psychological profiling of the perpetrators of murder]. Publishing house Paradigma
- Vasiljevic, M., & Viki, G. T. (2013). Dehumanization, moral disengagement, and public attitudes to crime and punishment. In *Humanness and dehumanization* (pp. 129-146). Psychology Press.

About the Author

Emelina Zaimova-Tsaneva, is a chief assistant professor at the Department of Psychology at SWU "Neofit Rilski", Blagoevgrad, Bulgaria. Her interests are in the field of criminal and forensic psychology. She has experience working with women who have experienced intimate partner violence, adolescents with deviant behavior, and individuals with criminal backgrounds. Emelina Zaimova-Tsaneva also serves as a psychological expert witness for the court. She is the Editor-in-Chief of the Open Journal of Psychological Research.

Corresponding Author's Contact Address[[TOP](#)]

Department of Psychology,
South-West University "Neofit Rilski",
Ivan Mihajlov str., 66,
2700 Blagoevgrad, Bulgaria.
Email: emelina_z@swu.bg